

Aceasta scurta prelegere despre icoana se vrea una filtrata si personalizata de viziunea unui artist lucrator in domeniu ,start si concluzie pentru cei care incep sau definitiveaza un stadiu al “ lucrarii “ lor in zona artei ecleziastice .

Incepem prin a defini din punct de vedere lingvistic ,teologic si nu in ultimul rand estetic si artistic icoana.Cuvantul icoana provine din limba greaca (eikon) si se reduce imagine sau portret.

In biserica se face o oarecare distinctie intre pictura murala si icoana – in sensul amplasarii , marimii si portabilitatii celei din urma ,dar semnificatia este aceeaasi pentru orice reprezentare a lui Hristos ,a Maicii Domnului , a sfinților si a istoriei biblice in imagini ,cu mentiunea ca toate acestea trebuie sa contina si cuvantul scris (de intitulare ,descriere ,fragmente din Evangheliile etc.)pentru a se putea incadra si teologic la statutul de icoana (spre deosebire de tablourile religioase sau cu caracter asemanator ,care doar povestesc intr-un stil oarecare , nu hieratic,istoric ,despre istoria sfanta).

Atingand punctual teologic al dogmei icoanelor ,acesta a fost intemeiat pe Cuvantul lui Dumnezeu care s-a intrupat ,facandu – se om , prin Iisus Hristos ,a doua persoana a Sfintei Treimi ,Dumnezeu dorind prin aceasta “ kenoza “ sa-l ridice pe omul ce cazuse prin pacatul adamic ,de la starea de pacatosenie la cea de indumnezeire ,de contopire cu acesta refacand astfel cercul Genezei omului,care a fost creat de Dumnezeu dupa chipul acestuia in vederea asemanarii cu El.

Si acest cerci l reface Domnul nostru Iisus Hristos ,noul Adam ,prin intruparea si rascumpararea prin rastignire pe cruce , a lui Adam si Eva reprezentantii neamului omenesc.In acest sens icoana “Nasterii Domnului “ reprezinta teologic si istoric prin aratare a lui Dumnezeu ,facut om, deci vizibil in imagine, lucru neintamplat in vechiul testament unde Dumnezeu este doar “auzit” niciodata vazut (ceci pe Dumnezeu nimeni nu l-a vazut vreodata).

Inchei capitolul teologic despre dogma ortodoxa a icoanei printr-un foarte frumos si cuprinzator citat din L.Uspensky despre ipostazurile realitatii iconice “Rezumat emblematic al antropologiei crestine,temei sensibil al dogmei ,hristologice ,rascruce intre vizibil si invizibil ,oglindea epifanica ,suport al efectelor taumaturgice ,vehicul al harului,culoar al contemplatiei rugatoare “.

Din punct de vedere istoric si artistic (in sensul pictarii si reprezentarii imaginilor sfinte pe diferite suporturi –lemn ,panza ,fresca ,mozaic,etc.)aceste prime imagini au fost “incurajate”si binecuvantate inca de la inceput prin asa numitele icoane”achiropoete”nefacute de mana omeneasca –sfanta mahrama trimisa regelui Abgarului sau prin” pictarea “de catre sfinti

(Sfantul evanghelist Luca ,doctor si pictor)- a sfintelor icoane a lui Iisus Hristos si a Maicii Domnului (noua Eva).

Primele secole crestine si atingem putin si “zona “ de istorie a icoanelor ,au stat sub semnul prigoanelor savarsite de statul pagan roman,acestea fiind mostenitoare din punct de vedere artistic si estetic al perioadei romane si elenistice a artei , diferenta fiind facuta doar de insotirea de cuvanta a imaginii ce-I dadea deja caracterul haric si statut de icoana.

Facem referire la o serie de reprezentari pe lemn,(in encaustica si tempera),murale (fresca – catacombe crestine),ce insoteau primele liturghii ale crestinilor primelor veacuri.

Reprezentarile nu erau foarte diverse ci doar reprezentari ale lui Hristos ,a Maicii Domnului , a sfintilor,cu caracter liturgic ,de participare “fata catre fata “ cu credinciosii la sfintele taine.

Acestea au fost facute simplu ,intr-un stil neelaborat si nedecantat (el evoluand treptat catre hieratizarea bizantina)mai degraba realist –romanice , avand de a da celui ce i se inchina posibilitatea de a sta prin credinta chiar in fata celui ce era reprezentat pe ea .

Odata cu anul 313 , in timpul Sfantului Imparat Constantin si cu libertatea de exprimare a credintei crestine incep cei aproape 1000 de ani de arta bizantina ce a cunoscut o “evolutie” a mijloacelor de reprezentare (nicidecum a continutului)artistica si estetica a icoanei , evolutie ce a continuat si dupa caderea imperiului de rasarit in 1453 sub dominatia musulmana,in lumea post bizantina mutate in spatial balcanic , romanesc ,rusesc etc.,in continua am adauga noi si astazi.

Intorcandu-ne la perioada bizantina a icoanelor ,acestea “urca”si “coboara” chiar in libertatea de exprimare ,odata cu definitivarea dogmei acesteia ,in perioade de “prigonire”sau “inflorire”a lor,batalii dogmatice incheiate cu triumful acestora odata cu Sinodul al VIII-lea ecumenic si sarbatorit in fiecare an in “Duminica Ortodoxiei”sau al cinstirii sfintelor icoane.

Perioada de maxima inflorire al stilului bizantin (stil derivate si bazat pe cel elenistic, al bunelor proportii, echilibrului,compositional si cromatic adaptat functiei si spatiului caruia ii era destinat ,icoana – basilica)a fost cea din veacurile XIV-XV,cu mici reveniri in anumite zone si in veacurile urmatoare,dar tendinta a fost una de “rusticizare”si “adaptabilitate”a stilului in functie de poporul pe care il servea.(Putem vorbi dupa aceasta data de un stil ,sarbesc,romanesc,rusesc)

Multi dintre cei care au pictat icoane ,ducand “povara” pastrarii canonului si a traditiei sfintilor parinti ,dublate personal de o viata duhovniceasca imbunatatita ,cum au fost canonizati sfintii de catre biserica (Sf.Andrei Rublev,Sf.Alipie iconarul in zona rusesca ,ucenicul Sfantului Nectarie)iata cum Dumnezeu ,care “lucreaza “ prin sfintii lui a bineplacut si primit cinstirea sfintelor icoane pe multe daruindu-le cu harul vindicator si minunilor caruia in Treime ne inchinam Tatalui si Fiului si Duhului Sfant.Amin.

Cuvantul ARTA se traduce in greaca ca "tehne" iar tehnologia –punerea acesteia in practica prin modalitati specific.

Icoana pe lemn de care ne vom ocupa are trei etape principale :

1. suportul si prepararea lemnului
2. pictura propriu-zisa
3. vernisarea sau izolarea picturii

Aceste trei etape contribuind la functiile pe care le are o icoana ,aceea de corectitudine ,dogmatica ,functionalitate liturgica si trainicie in timp.

Suportul icoanelor a fost unul de dimensiuni variabile (foarte mic sau foarte mare) din lemn de esente diferite (stejar tei, cires, brad, paltin, plop, etc) peste care s-a aplicat o bucata de panza sau nu, care a fost "grunduit" si preparat pentru primirea picturii.

Pictura se executa in arealul ortodox cu preponderenta in tehnica tempera cu emulsie de ou ("temperare" din italiana , a amesteca) si se incearca prin emulsionare (combinare) sa se lucreze ca in ulei (uleiul de ou + adaosuri siccative) diluate cu apa ,garantare de executie fina a picturii.

Dupa alegerea ,prelucrarea si finisarea lemnului ca suport de icoana (cu pene transversal pentru rigidizare si lipirea scandurilor cu clei ,in pana de randunica) se trece la grunduirea propriu –zisa ,adica la acel strat "tampon" intre lemn si picture pregatit sa o primeasca pe aceasta .

Grundul care poate fi in unele cazuri si colorat (gri sau rosatic) este in arealul mediteranean (Grecia ,Italia) preponderent alb folosind un liant cu proprietati adezive de legare precum cleiul (de peste ,iepure ,oase etc) de origine animala sau tehnica, un agent de umplere (creta fina sau extrafina ,praf de alabastru ,creta de Bologna sau ipsos mortificat in spatiul Italian prerenascentist la Cimabue, Duccio sau Giotto-vezi scrierile lui Cennino Cennini sau Vasari) si putin alb (de zinc sau de titan) in zilele noastre.

Solutia de clei se prepara lasand la "inmuiat" timp de 12-24h clei intr-o proportie ce variaza intre 70-100gr la 1 l apa ,apoi se incalzeste la "baine- marie" pana la dizolvarea completa avand grija ca apa si cleiul sa nu ajunga la temperature de fierbere ,acest lucru putand sa-I diminueze calitatile de legare .

Apoi se face "grundul "propriu –zis adaugand treptat in Solutia calda de clei praf de creta si amestecand-o pana obtinem o solutie de consistenta unei" smantani "subtiri.

Se aplica grundul pe lemnul deasupra caruia s-a lipit in prealabil solutia initiala de clei ,o panza subtire (tifon)si s-a impregnat lemnul cu acest diluata 1/1 cu apa .

Se aplica 3,4,5 reprize de grunduire intre fiecare strat ,intercalandu-se o uscare naturala libera de 12 – 24 h.

Ultimele etape constau intr-o aplicare sau doua cu spatula a grundului si o slefuire intercalate intre acestea si dupa .Suportul grunduit final trebuie sa aiba consistenta si finetea fildesului si sa se usuce o perioada (nu se picteaza pe grunduri proaspete, mai devreme de doua saptamani).

Pictura se realizeaza cu pigmenti amestecati cu emulsie de ou.(Emulsia are proprietatea de a amesteca uleiul de ou cu alte uleiuri siccative adaugate cu apa ca vehicul de modelare a culorilor).Exemplu de emulsie: se curate un ou crud ,separandu-se galbenusul de albus,iar in primul se adauga dupa caz un adaos de ulei siccativant,apoi se adauga apa si otet pentru conservare dar si pentru o mai buna "imprastiere " a particulelor de ulei in apa . Proportie 0.5 parti ulei ,1 galbenus ou,2.5 parti apa.

Pigmentii sunt naturali dar si artificiali in zilele noastre ,se amesteca in godete separate pe nuante ,amestecandu-se bine pe o paleta cu mojarul sau cu degetul ,"linguri" de ceramicasau lemn,dupa o metoda rusesca.

Culorile de baza folosite la icoane sunt : rosu oxid mineral (nuante de la ocru-rosca la brun,carmin,rosu aprins(vermillion)-cinabru,ocru de pamant (nuante de la galben-auriu la ocru verzui),negru(de oases au vita de vie),alb(titan –cel mai bun inlocuitor modern al anticei ceruze – pigment toxic si otravitor ce contine plumb),albastrul in vechime era cel natural (lapis lazuri-foarte scum psi rar)asatazi avem o mare varietate de albastruri artificiale (cobalt ,ultramarin etc)

Este important sa cunoastem caracteristicile chimice de provenienta ai pigmentilor ,in functie de acestea noi ii putem sau nu folosi in combinatii din emulsie (ex. Ultramarinul si albastru prusia "reactioneaza "chimic cu otetul di emulsie sau alcoolul di verniul pe baza de alcool.

In general culorile se folosesc mai putine si se bazeaza pe amestecul optic dintre acestea mai mult decat pe cel fizic al tehnicii uleiului.

Revenind la etape,picture unei icoane (dup ace am ales un model sau izvod) ,il transpunem prin decalcare sau desen direct pe grund cu creion,carbina sau pensula,apoi se incizeaza prin zgariere cu un ac sau obiect ascutit acest desen pentru ghidare a liniilor ce ulterior se vor acoperi cu culoare ,ajutandu-ne astfel sa pastram desenul initial sis a evitam "departarea "de acesta.

O alta subetapa importanta este poleirea sau acoperirea cu foita metalica nobila (aur ,argint sau inlocuitorul modern shlach metal)a suprafetelor de fundal al icoanei ,acesta semnificand prin stralucirea si nematerialitatea sa lumina aurie a zilei “a opta ce va sa vina.

Exista doua moduri de poleire:mata si lustruita .Primul foloseste ca adeziv al foitei un poliment uleios (mixtion) sau de tip vinilic sau acrylic,al doilea tip de poleire,cel lustruit foloseste ca adeziv un amestec de argila (bolos) naturala si diverse cleiuri de legare in anumite proportii , in functie de tipul de grund (absorbant sau semi absorbant).

Metodele specific desi se pot descrie etapa cu etapa sunt complexe si se dobandesc in practica de atelier , indelungata as adauga eu ,dupa multe incercari de proba.

Dup ace icoana este desnata ,incizata si poleita se poate incepe pictura propriu-zisa.

Ea porneste de la inchis la deschis ca principiu si se executa di spate (fundaluri)in fata(chipuri,vesminte,etc).

Principiul de trei “functioneaza”si aici ,adica desenul se executa in trei etape ;(primele doua la inceputul” modelarii” propriu –zise ,ultimul ca accent),picture tot in trei etape de modelaj gradat de la inchis la deschis,iar izolarea sau vernisarea are si ea tot trei etape ;pentru a asigura o mai buna protective si conservare a picturii fata de agentii externi(praf , aer , umiditate,accidente mecanice,etc) precum si o punere in evidenta a culorilor ,acestea contrastand si stralucind mai bine dupa operatia de vernisare.

Primul strat ,una din multele metode ,este izolarea picturii dupa o buna uscare a acesteia cu un strat de verni pe baza de alcool.

Al doilea strat este cel cu verni oleo-rasinos(amestec de uli si rasina ambele cu proprieteti complementare) exemplu: ulei de in copt la soare”=rasina de dammar sau mastic dizolvat in esenta de terebentina ,sau celebra olifa obtinuta din ulei de in fiert (la soare sau artificial) cu un adaos mic de sicativ(acetat de cobalt).Olifa se poate da o data sau de trei ori ,in functie de gradul de absorbtie al grundului si de “ingrasare “cu emulsie al srtatului pictural.Uscarea intre straturi poate dura intre o zi pana la o saptamana,in tot acest timp impunandu-se masuri de protective impotriva prafului.

Ultima pelicula nu este un verni propriu-zis ci un izolant al verniului cu roluri multiple inclusive de ordin esthetic(o usoara matizare a luciului excesiv produs de un lac sau de un vernu uleios)se mai numeste si dubla vernisare si ea consta intr-un strat foarte subtire de ceara diluata intr-un solvent de tip terebentina waispirt sau petrol(ceara trebuie sa fie naturala ,de albino sau vegetala de Carnauba si trebuie trecuta prin procesul numit albirea cerii).

Tot cu ceara se poate izola lemnul si pe spate si laterale dup ace s-au dat pe rand un strat de clei diluat ,bait de culoare eventual un sellak.

CONCLUZIE

Ca o concluzie personala desi vechile manual , erminii “se intrec”in a ne arata nenumarate metode ,retete etc,totusi principiile de baza ale tehnicilor picturale raman aceleasi ,iar noi cei de azi cunoscandu-le si intelegandu-le pe ale inaintasilor zugravi vom putea mai bine sa ne “descurcam “in multitudinea se material “noi” aparute ,incercand sa adaptam tehnicile si metodele de lucru in functie de ele , dar tinand cont de faptul ca problema continutului dogmatic dar si al reprezentarii in sine din icoane trebuie indiferent de timpuri sa fie aceeasi , unitara (dogmatic ,artistic)perfect adaptata functiei sale primare , aceea de a mijloci prin rugaciune pe credincios cu Dumnezeuul.

De aceea putem spune ca icoana este o fereastră permanent deschisa catre Imparatia lui Dumnezeu prin care putem intrezari un crampei din lumina zilei a opt ace vas a vina .Amin.

BIBLIOGRFIE - DOGMATICA:

“LITURGICA”

L.USPENSKY “ TEOLOGIA ICOANEI

BIBLIOGRAFIE – ISTORICA

V.LAZAREV: “ISTORIA PICTURII BIZANTINE

BIBLIOGRAFIE –ARTISTICA:

DIONISIE DIN FURNA-ERMINIA PICTURII BIZANTINE

C.SANDULESCU –VERNA: MATERIALE SI TEHNICA PICTURII

LIVIU LAZARESCU :”PICTURA IN ULEI”

V.THOMSON : “PICTURA IN TEMPERA”

